

TAKÁCS ALBERT*

Politikai eszmék és az alkotmány

Az alkotmány eszmetörténeti előzményei Kovács István munkásságában

1. Történeti vagy történelmi távlat?

Az alkotmányos eszmék megjelenési formájának és történeti alakulásának bemutatása a magyar közjogtudománynak meglehetősen elhanyagolt témaköre volt. A nemzeti közjogi érzék olyan felfogása számára, mint amit a hazai jogi karok oktatási irányvonalai-val összhangban, például *Egyed István* is képviselt,¹ még az angol Magna Charta is csak „közjogi versenytárs” lehetett.

Az 1945-1949 utáni szocialista államjogtudomány, eszmetörténeti alapként, a marxizmust-leninizmust – inkább csak az utóbbit – határozta meg, jó egy évtizedig Sztálin átértelmezésében. Nem meglepő tehát, ha az eszmetörténeti időszámítás az akkori magyar államjogtudomány számára legkorábban 1917-ben kezdődött. Azzal kapcsolatban, hogy a múlt időt hogyan korszakoljuk – mert egy évszázad nem feltétlenül száz év –, csak utalni szeretnék *John Lukacs* gondolatgazdag könyvére.² Az időt nem csak a napok egymást követő múlása alkotja, hanem az emlékezetre méltó események sora és összefüggése is. Marx történelmi materializmusa nem történelmi, hanem legjobb esetben is tényfolyam, már ha a jelenkori elme egyáltalán képes a múlt ezernyi eseményét befogadni és raktározni, arról nem is beszélve, hogy e történeti tények ismeretével tud-e valamit kezdeni. A történet és a történelem nem azonos fogalmak: a történet *esemény*, a történelem *jelentés*. Igen, ennyiben az eszmetörténet sem pontos szóhasználat, mert az nem tények, hanem jelentések története. Nem a múlt leírása, hanem a múlt értelmezése, mert a szövegnek van jelentése és értelme³.

Minden, ami tényként megtörtént – legyen az gondolat vagy cselekvés – lezárult, ha szabad így fogalmazni: hatályát veszti. Ha azonban jelentéssel ruházzuk fel, érvényessé

---

* egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Közjogi Intézet

¹ EGYED ISTVÁN: *A mi alkotmányunk (1943)*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, 2016. (reprint) 6. p.

² JOHN LUKACS: *Egy nagy korszak végén*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 2005. 13. sköv. p.

³ SZABÓ MIKLÓS: *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Bíbor Kiadó. Miskolc, 1996. 175. p.

válík és az érvényesség „örök”, még ha nem is része az esetleges mindennapi gyakorlatnak, de éppen érvényessége okán bármikor részévé tehető a mindennapi gyakorlatnak.

2. A szocialista alkotmányosság páratlansága

Kovács István szinte valamennyi írásában találhatóak – lényegében persze a vizsgálata tárgyául választott alkotmányjogi kérdés jellegéhez mérten – eszmetörténeti utalások. Ilyen elemek már első monográfiájában: *A burzsoá alkotmányosság válsága* című, sztálinista alapokon álló könyvében is fellelhetők. Az akkori évek felfogásának megfelelően a nem szocialista államok és alkotmányaik a fasizmus különféle változatait és fokozatait jelenítik meg, *a tergo* eszmei előzményeiknek is a szűkre szabott szocialista történelem szemétdombján van a helyük, mert „az alkotmány lényegét és igazi értelmét csak Marx, Engels, Lenin és Sztálin tanításai alapján ismerhetjük meg”⁴. A magasabbrendű szocialista alkotmánynak valójában nincs eszmei előtörténete: évszázadok politikai és jogi mind értéktelenek. Szükséges megemlíteni, hogy Kovács István hivatkozik ugyan burzsoá forrásokra, de ezek egyrészt messze nem a legjelentősebb munkák, másrészt az általános alkotmányossági gondolatok szempontjából jelentős eredeti szövegeket egyáltalán nem idéz.

A szocialista alkotmányfelfogás, ilyen előzmények nélküli tárgyalása egyébként nem egyedülálló, és nem is meglepő. A szocialista alkotmány-ideológia első összefoglalása – amely még *Magyar alkotmányjog*⁵ címmel jelent meg – szintén alig mond valamit az alkotmány-gondolat szocializmus előtti történetéről és a szocialista felfogáson kívüli elemeiről. Minden bizonnyal azért, mert az ezekkel kapcsolatos megállapítások Marx, Engels, Lenin, Sztálin és a szovjet szerzői munkaközösségek szó- és mondatkincsében nem szerepeltek. Érdemes felfigyelni talán arra is, hogy az első szocialista alkotmányjog tankönyv szerzői között Kovács István még nem szerepelt⁶. A magyar szocialista – időközben államjogra átnevezett – alkotmányjog meghatározó jelentőségű, noha az átdolgozások elmaradása miatt az 1970-es évek végére számos tekintetben elavult tankönyvében az alkotmánygondolat történetéről szóló részt ugyancsak nem Kovács István, hanem Beér János írta⁷. Számára az alkotmánygondolat története egyet jelentett az alkotmányos dokumentumok történetével.

Az alkotmányos eszmék történetének rendszerezett bemutatását Kovács István először *A szocialista alkotmányfejlődés új elemei*⁸ című könyvében végezte el, amely szerintem főművének tekinthető, és csak sajnálni lehet, hogy hasonló igényű összefoglaló munka megírására a későbbiekben már nem vállalkozott. Arról viszont mindenképpen az elismerés hangján kell szólni, hogy az 1980-as évek elejétől szorgalmazta a Szovjetunió, a nyugat-európai államok és az európai népi demokráciák alkotmányainak közrea-

⁴ KOVÁCS ISTVÁN: *A burzsoá alkotmányosság válsága*. Szikra. Budapest, 1953. 8. p.

⁵ *Magyar alkotmányjog* (szerk.: Beér János). Tankönyvkiadó. Budapest, 1951.

⁶ A tankönyv szerzői: Szabó Imre, Sarlós Márton, Beér János, Világhy Miklós és Névai László voltak.

⁷ BEÉR JÁNOS – KOVÁCS ISTVÁN – SZAMEL LAJOS: *Magyar államjog* (Második változatlan kiadás). Tankönyvkiadó. Budapest, 1964. 31–43. pp.

⁸ KOVÁCS ISTVÁN: *A szocialista alkotmányfejlődés új elemei*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962.

dását. Az alkotmányokhoz írott bevezető tanulmányok – melyek Kovács István, Tóth Károly és Kiss Barnabás művei – az alkotmánytörténet időtálló alkotásai.

Kovács Istvánnak eszmetörténeti szempontból két további írása érdemel még figyelmet. Így az emberi jogi dokumentumokat közreadó kötet alkotmányjogi részének bevezető tanulmánya⁹ és a szegedi jogi karon oktatott államjog tantárgy tananyagként sokszorosított kéziratának néhány fejezete.¹⁰ Az általa a közjog szempontjából lényegesnek vélt nézetek esszenciája fő művébe már belekerült, a jogi kari tananyag ezt lényegében változatlanul megismétli. Az emberi jogok fókuszba állításakor is csak néhány új elem jelenik meg, tekintettel arra, hogy itt az eszmetörténeti folyamatot nem az alkotmány egészéhez, hanem annak egy tartalmilag és formailag is behatárolható részterületéhez kellett elvezetni. Az eszmetörténet tematikája, módszere és funkciója azonban Kovács István munkásságában az 1960-as évek elejétől nem változott. Ennek bizonyítéka – szerintem – az a minden egyes újraolvasás után egyre nehezebben értelmezhető összeállítás, amellyel Kovács István közvetlenül a rendszerváltás előtt a Magyar Népköztársaság alkotmányának fejlődésével kívánta az új alkotmányt megalapozni¹¹.

3. Haladás az alkotmányosság felé

Kovács István fő művének címe – *A szocialista alkotmányfejlődés új elemei* – igencsak talányos megjelölése a monográfia tárgyának. Utalhat ugyanis arra, hogy a szocialista alkotmányok elveikben, tartalmi részleteikben és formaságaikban *fejlődnek*, ennek az eszmeiségnek tehát vannak régebbi és újabb elemei. De a cím kifejezheti azt is, hogy a szocialista alkotmánygondolat megjelenése pillanatától kezdve alapvetően más, mint bármi, ami előtte szavakból és mondatokból eszmékbe foglaltak. A szocialista alkotmányfelfogás eszerint *elrugaszkodik* mindentől, ami előtte volt. Az első értelmezésből az következik, hogy a szocialista alkotmányfejlődés olyan autonóm folyamat, amelyet saját eszméi kormányoznak jó vagy rossz irányba, de a haladás értékelése az ismert teljes alkotmányos eszmerendszer értékkritériumai szerint történhet. A második értelmezés szerint a szocialista alkotmányfejlődés semmilyen olyan eszme alapján nem értelmezhető vagy értékelhető, ami nem a szocialista alkotmányfejlődés folyamatában keletkezett.

A szocialista alkotmányról csak saját „szótára”¹² szerint lehet bármit mondani. Eszerint – például – *Hans Kelsen* rosszul tette, hogy elemzést adott a kommunista jogról¹³, mert nem tudta saját szótára szavaival megnevezni annak fogalmait, *Immanuel Kant* pedig – vegyünk egy másik példát – az emberi méltóságról szóló fejtegetésével¹⁴ ma-

⁹ KOVÁCS ISTVÁN: *Az emberi jogok az alkotmányokban*. In: *Az emberi jogok dokumentumokban* (összeállította: Kovács István és Szabó Imre). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976. 17–113. pp.

¹⁰ KOVÁCS ISTVÁN: *Magyar államjog I. kötet*. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, 1977. 117–185. pp.

¹¹ KOVÁCS ISTVÁN: *A Magyar Népköztársaság alkotmányának fejlődése és az új alkotmány*. I-II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete. Budapest, 1988.

¹² RICHARD RORTY: *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1994. 17–38. pp.

¹³ HANS KELSEN: *The Communist Theory of Law*. Frederick A. Praeger, Inc. New York, 1955.

¹⁴ IMMANUEL KANT: *Metaphysik der Sitten (Dritte Auflage)*. Verlag von Felix Meiner. Leipzig, 1919. 320–328. pp.

radjon porosodó kötet a könyvtár eldugott polcán, mert a szocialista alkotmányelmélet számára érthetetlen régi nyelven fogalmazott. A szocialista alkotmány- és jogfelfogás minden gondolatot, ami nem illett a szocialista értékrend kiteljesedésének történeti, és főként napi aktualitású áramába, *ideológiai* ellenségként kezelt, és nem eszmetörténeti jelentősége, hanem időbeli közelsége alapján ítélte meg¹⁵. Minél régebbi egy eszme, annál inkább csak cicoma a műveltség ruháján, és hosszabb-rövidebb idő után azért nálunk – eltérően a népi demokráciák többségétől – az alkotmányjog hivatalos művelői közül néhányan megtanulták, hogy honnan kell öltözködni.

Kovács István tudományos érdeklődése az európai alkotmányfejlődésre terjedt ki. Ennek a folyamatnak az elemeit a nemzetállamok közjogi viszonyainak történeti alakulásából konstruálta meg. Hivatkozva is¹⁶ *Konrad Hesse* ma is mértékadónak tartott munkájának azt a megállapítását, miszerint az alkotmány fogalma csak egy adott államra vonatkoztatva értelmezhető, az alkotmány mindig konkrét, tehát általános alkotmányfogalom nem adható. Ennek az eszme-futtatásnak most nem ez a tárgya, ezért csak óvatosan jegyzem meg, hogy e felfogás alapján az alkotmányok összehasonlítása és összehasonlító értékelése tulajdonképpen lehetetlen, mint ahogy az is, hogy az egyetemes politikai gondolkodás elveit rávetítsük az alkotmányra. Konrad Hesse egy látszólag radikális, de meg lehetőségen képlékeny alkotmányjogi pozitívizmus képviselője, de vélhetően csak azért – és ennek részleteit itt mellőzni vagyok kénytelen –, hogy a szabad, demokratikus alaprend (*freiheitliche demokratische Grundordnung*) értékei, az aktivista német alkotmánybírói alkotmányértelmezés számára, behatárolhatóak legyenek. Hesse tágasabb perspektívájú írásaiból¹⁷ az tűnik ki, hogy az alkotmányosság elveit nagyon is általános érvényűnek tekintette, és az alkotmány normatív erejű szabályainak mindössze az a funkciója, hogy ezeket az általános értékeket konkrét renddé szervezze, melynek keretei közé bármilyen törekvés vagy magatartás nem fér be. A demokratikus alkotmány azért konkrét, mert demokrácia-ellenes jelenségeknek nem nyújt jogvédele otthont, és persze, a nem-demokratikus alkotmány is azért konkrét, mert kivet magából mindent, ami demokratikus. Az alkotmány azért konkrét, mert eszmerendszere harcban áll a vele nem konform eszmerendszerekkel. De szelídebb hangon azt is lehet mondani, hogy az alkotmány azért konkrét, mert az alkotmányosság általános elvei jelentenek valamit számára.

Ha nem is egészen ebben az értelemben, de Kovács Istvánnál azért mégis felbukkan az általános alkotmány egyfajta gondolata. Az 1980-as évek legvégén – amikor már elkerülhetetlennek látszott a népköztársasági alkotmány új alkotmányszöveggel való felváltása –, azt a véleményt képviselte: vannak „*minden szocialista alkotmányra jellemző közös vonások*”, tehát a szocialista alkotmányok tekintetében mégiscsak létezik általános alkotmányfogalom, aminek nem kevesebb a funkciója, mint hogy elsőbbséget élvez-

¹⁵ V(lagyimir) A(lekszandrovics) Tumanov: A burzsoá jogi ideológia. A jogi tanok kritikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

¹⁶ KOVÁCS ISTVÁN: 10. lj. hiv. mű 88. p. Kovács István itt egyébként a maga korában alapvető és mai is gyakran idézett munkára hivatkozik: Konrad Hesse: Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland (3. Auflage). Karlsruhe: C.F. Müller Verlag 1969.

¹⁷ KONRAD HESSE: *Die normative Kraft der Verfassung (1959)*. In: Konrad Hesse: *Ausgewählte Schriften* (Hrsg.: Peter Häberle und Alexander Hollerbach). C.F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1984. 12–15. pp.

zen a nemzeti szocialista alkotmányok esetleges tartalmi sajátosságaihoz képest¹⁸. Az általános szocialista alkotmányfogalom – és ezt már én teszem hozzá, reményeim szerint nem alaptalanul – olyan eszme, amelynek minden szocialista alkotmányt át kell hatnia, és amelyhez mérten, az egyes szocialista alkotmányok helyessége meghatározható. „A” szocialista alkotmány – ezen túlmutatóan – nyilvánvalóan magasabb értéket képvisel, mint „a” burzsoá alkotmány. A szocialista államjogtudomány – és Kovács István is – valójában ismerte és használta az alkotmány általános fogalmát. *Ahogy a szocialista ideológia a világot és az eszméket kettéosztotta, úgy az alkotmány fogalmát is megkettőzte.*

Arról, hogy van általános alkotmányfogalom, nem érdemes vitatkozni, mert van. Az általános alkotmányfogalom léte, és gondolati hatása nem a kartális alkotmányokkal kapcsolatban mutatkozik meg elsősorban – bár ott is –, hanem a *történeti alkotmányok* esetében. Ha nem lenne általános fogalmunk arról, hogy a közjog áramló folyamában mi az a szabályanyag, ami a hatalomgyakorlás jogi alaprendjévé sűrűsödik össze, akkor minden történeti jogfejlődést figyelmen kívül kellene hagyni a hatalom korlátozása szempontjából. A közjogi tudás nem csak a jelen empirikus jogszabályismeretéből táplálkozik, hanem a jogtételek (nyelvi kijelentések) analitikus viszonyainak feltárásából is. Dönteni kell, hogy a mondat *anyag vagy jelentés*. Ha anyag, abban a formájában és időbeli állapotában van, ahogy és amikor megismertük, és előrehaladó életünkhöz képest, a befejezett múlthoz tartozik; ha jelentés, akkor pedig velünk élő történelem.

Az eszmetörténetben ennek a választásnak döntő jelentősége van. A megkülönböztetés alapja az a kétféle tudati hozzáállás, amit *Kant* analitikus, illetve szintetikus ítélőképességnek nevezett.¹⁹ Talán nem vakmerőség kijelenteni, hogy eszmetörténet az ész analitikus használata esetén lehetséges, a szintetikus gondolkodásmód mondatok, és a mögöttük álló események történeti tényeinek rögzítése. *August Comte* a szintetikus kijelentések filozófiai sajátosságaiból építette fel a *pozitivist*a gondolkodásmód feltétel- és követelményrendszerét. Ha az emberi értelmet gondolkodási sémák kialakítására képes, és lényegében aszerint működő szerveződésnek fogjuk fel, akkor minden jelenség, amelyet pillanatnyi életünk már maga mögött hagyott, lényegében három csoportba sorolható: (a) *Esemény* az, amit a kollektív vagy az egyéni emlékezet őriz, azokban folyamatosan jelen van, néha kihullik belőlük, olykor visszatér; (b) *Tanulság* a múltnak az a pontja, amely erkölcsi viszonyulást indukál; (c) *Eszmének* azt mondhatjuk, ami szimbóluma a múltbelinek, ilyenképpen közvetlen jelentése van. A teljes szimbólumok önmagukban hordozzák bármikor aktualizálható jelentésüket, a nem teljes szimbólumoknak csak meghatározott értelmi összefüggésben van jelentésük, és ahogy az értelmi összefüggések változnak, úgy a nem teljes szimbólumok jelentése is változik²⁰. A közjogi szimbolika az állami és nemzeti jelképek alkotmányos rangra emelésével arra törekszik, hogy teljes szimbólumokat hozzon létre²¹. A normatív és értéktartalmú kijelentésekben azonban nem teljes szimbólumok vannak, amelyek csak akkor nyerik el jelentésü-

¹⁸ KOVÁCS ISTVÁN: 11. lj. hlv. mű I. kötet 76. p. (?) A hivatkozott összeállítás szerkesztetlensége és kéziratossága jellege miatt az elvárható precíz citáció itt nem lehetséges.

¹⁹ IMMANUEL KANT: *A tiszta ész kritikája*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 235–250. pp.

²⁰ H(ERBERT) L(IONEL) A(DOLPHUS) HART: *Definition and Theory in Jurisprudence. Essays in Jurisprudence and Philosophy*. Oxford University Press. Oxford, 1953.

²¹ HALÁSZ IVÁN – SCHWEITZER GÁBOR: *Szimbolika és közjog*. Kalligram. Pozsony, 2010.

ket, ha verbális kontextusba helyezzük őket. Ezért nehéz jó filozófia-tankönyvet írni, és ezért legalább annyira nehéz azt olvasva megérteni. De hozzátehetjük, hogy eredeti szövegekben sem könnyű azt a lényegét megtalálni, amely nem teljes szimbólumként, nyelvi összefüggéseinek változásába illeszkedve, képes élő jelentésként megmaradni.

Ez az egyszerű igazság az eszmetörténet lényege: ebben a történetben azoknak az eszméknek van helye, amelyek alkalmasak arra, hogy olyan kontextusban is jelentéssel bírjanak, amely megfogalmazásuk idején még nem létező összefüggés volt. Paradox módon, minél nagyobb egy gondolati rendszer, annál nehezebb benne másként kontextualizálható eszméket találni. Ugyanis a nagy elméletekben a kijelentések bizonyos értelemben a gondolati rendszer foglyai. Aforizmákat általában könnyebb a jelenhez közvetíteni.

4. Eszmetörténeti keretezés

Kovács István *A szocialista alkotmányfejlődés új elemei* című könyve a népi demokráciák államjogi tárgyú publikációinak sorában figyelemre méltó munka. Már csak az eszmetörténeti rész terjedelme is nyomatékosítja, hogy az alkotmányról való gondolkodás nem Sztálinnal és még csak nem is Marxnál kezdődött. Ez a fajta eszmetörténeti érzékenység az 1960-as évek elején egyedülálló volt a kelet-európai szocialista országokban.

Eszmetörténeti vizsgálódásainak két szilárd kerete volt. Mindkettő olyan jelentős, hogy ma is több tekintetben meghatározzák az alkotmányjog átfogó vizsgálatának és egyetemi oktatásának fő irányait. Kovács István úgy vélte, hogy az európai alkotmányfejlődés három úton haladt, melyek elágazásait a feudális abszolútizmus alkotmánytörténetet formáló hatásai jelölték ki. Jóllehet, a feudális abszolútizmus az alkotmányos állam előtörténete, de működésének perfekcionalizmusa és kiterjedtsége, számottevő befolyással bírt az utána következő alkotmányos rendszerekre.²²

Ennek megfelelően, az európai alkotmányfejlődésnek három fő iránya van: az angol, a francia és a német.²³ Jóllehet, a három fejlődési irány finomabb jellegzetességeit a római jog befolyásának mértéke is alakította,²⁴ de az alkotmányosság hatalommérséklési funkciójának lényegét az adja, hogy bármiféle hatalmi abszolútizmust korlátozzon. Az abszolút hatalom minőségi és mennyiségi ismerveinek megfogalmazása, az alkotmányosságról való gondolkodás túlsó oldala, amit elsősorban az jogpozitivisták hagynak figyelmen kívül, ha közjogi alaprendről van szó.

Kovács István számára az alkotmánygondolat másik alapvető értelmezési keretét az jelentette, hogy annak három forrása bizonyult hatékonynak: a feudális állam alaptörvényei, a szerződéses államfelfogás és a kálvinista egyház intézményei.²⁵ A három elem tartalma és funkciója messzemenően nem azonos jelentőségű. Az alaptörvény (lex fun-

²² PERRY ANDERSON: *Az abszolútista állam*. Gondolat. Budapest, 1989.

²³ KOVÁCS ISTVÁN: 10. lj. hiv. mű, 26. p.

²⁴ PAUL KOSCHAKER: *Europa und das römische Recht* (4. Auflage). C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München und Berlin, 1966. 212–245. pp.; DONALD KELLEY: *The Influence of Roman Law*. In: George Klosko (ed.): *The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy*. University Press. Oxford, 2013. 156–163. pp.

²⁵ KOVÁCS ISTVÁN: 10. lj. hiv. mű, 134. p.

damentalis) jelentése a feudális közjogi szerkezetben meglehetősen esetleges. Az alaptörvény többféle jelentése közül leginkább az volt használatban, amelyik az uralomra jutás rendjét – azaz a trónöröklést – állapította meg. Lényegében – a mai értelemben: nemzetközi – szerződéses formában, amelyet a dinasztiai házi törvényhozása²⁶ néven ismerünk. A feudális állam alaptörvénye tulajdonképpen a választójogi törvény és a hatalom eredetéről szól, de nem gyakorlásáról vagy korlátozottságáról. A lex fundamentalis nem szimbolizál többet, mint hogy a hatalomnak felhatalmazással kell rendelkeznie, amely immár nem teológiai magától értetődőség, hanem evilági megállapodás eredménye. Az más kérdés, hogy az alaptörvényben szerződő felek az arisztokratikus kevesek közül kerülnek ki. A középkori eredetű, de még a feudális abszolutizmus klasszikus időszakában is virulens alaptörvény eszme csak szemantikai értelemben érvényes fogalom, miszerint lennie kell egy végső érvényességnek, amiből minden más érvényesség következik. Az alaptörvény-fogalom elsősorban a történeti alkotmány eszméjével kapcsolatban rendelkezik magyarázó értékkel. Ilyenképpen akár napjaink európai alkotmányról szóló diskurzusaiban is használható gondolat. Annnyiban azonban korlátozott érvényű a fogalom, hogy a hatalom eredetére, de nem terjedelmére, természetére kínál normatív érveket, ezért államfogalma is bizonytalan.

A kálvinista egyház politikai jellegű tanításaiban és mindennapi vallási életében a hatalom eredetének igazolása mellett, nyomokban már az is megjelenik, hogy a hatalmat hogyan kell gyakorolni. Hasonló elemek a középkori politikai teológiában is voltak ugyan – mindenekelőtt Szent Ágostonnál és Aquinói Szent Tamásnál. Am a közösség-szervezés intéciójaként, ezek a maximák először a kálvinizmusban fejeződtek ki. A kálvinizmus hatását tekintve például Abraham Kuyper – aki nem csak egyetemi tanár volt, hanem egy időben Hollandia egykori miniszterelnöke is – és Johan Huizinga úgy látta, az amerikai szellemet a kálvinizmus formálta látható alakra.²⁷ Ez Amerika politikai szellemére is igaz, és az amerikai republikánizmust, a kálvinista egyház eszmeisége nélkül, aligha érthetjük meg helyesen.

A szerződéses államfelfogások különös jelentőséggel bírnak Kovács István eszmétörténeti fejtegetéseiben. Részletesebb elemzés helyett elegendőnek tűnik *John Locke* néhány nézetére utalni, hogy lássuk: a szerződés-elmélet mennyire érzékenyen fejezheti ki a hatalom eredetével és terjedelmével kapcsolatos szempontokat. A társadalmi szerződés gondolatába nem csak az emberek szerveződésének elvei illeszkednek, hanem a kormányzásra való felhatalmazás módja is. Jogi értelemben – állítja Locke – a kormányzásra való felhatalmazás hozza létre a legnagyobb erőt, amiben nem feltétlenül a nép többségének akarata egyesül. A társulási szerződésre épülő, felhatalmazási szerződés központi eleme a törvényhozás formájának és tartalmának meghatározása. Locke a törvényhozó hatalom létrehozását tekinti pozitív értelemben alaptörvénynek.²⁸ A társadalmi szerződés ilyenformán történető rétegzése ad módot arra a fontos megállapításra, hogy a nép és a törvényhozás egyaránt főhatalom, de nem egy időben. Mindaddig, amíg

²⁶ HEINZ MOHNHAUPT: *Historische Vergleichung im Bereich von Staat und Recht. Gesammelte Aufsätze.* Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main, 2000. 27. p.

²⁷ ABRAHAM KUYPER: *A kálvinizmus lényege.* Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részv. Társ. Budapest, 1922. 3. p.; JOHAN HUIZINGA: *A történelem formaváltozásai. Válogatott tanulmányok.* Maecenas. Budapest, 1997. 187. p.

²⁸ JOHN LOCKE: *Értekezés a polgári kormányzatról.* Gondolat Kiadó. Budapest, 1986. 132. p.

a törvényhozás képes főhatalomként funkcionálni, azaz kormányozni, addig a nép főhatalma szükségképpen látens. Az elsődleges – társulási – szerződéssel kapcsolatban pedig azt kell megemlíteni, hogy Locke annak megfelelően tulajdonított ennek a paktumnak realitást, amilyen mértékben a társadalom tagjai egyenlőek, és egyenlő erővel bírnak. Ahogy csökken az egyenlőség, úgy válik a társulás megállapodásos jellege egyre fiktívebbé. A kormányzásra való felhatalmazási szerződés feltételezése oda is vezet, hogy a kormányzati hatalom – melyet Locke föderatív hatalomnak nevez – önálló hatalmi ágának tekintendő. Ennyiben Locke *hatalom-tagozódási* elmélete jóval nagyobb magyarázó értékkel rendelkezik, mint Montesquieu klasszikusnak tartott triászsa.

6. Pozitivizmusa

Kovács István pozitivista szemlélettel és módszerrel közeledett a közjoghoz. Pozitivista felfogása természetesen eszmetörténeti vizsgálódásait is áthatotta. A hatalomról értekező nagy gondolkodók eszméit ugyanolyan tényként kezelte, mint ahogy a jelentős közjogi dokumentumokat vagy a közjog fejlődését befolyásoló fontos történelmi eseményeket. Számára a jel (a kijelentés) és a jelölet (a megnevezett jelenség) csak az az értelmi viszony létezett, amely összekapcsolásuk idején fennállt. Platón kozmológiai politikaelméletében, a jogok és azok előfeltételei, azaz a kötelességek funkcionális rendszere sajátos egységet alkotott, természetesen a polisz-demokrácia történelmi feltételei között. A konzervatív politika-tudomány Platón elgondolásának szerkezetét ma is használja a jogok és kötelességek összefüggéseinek értelmezésében.

A pozitivista szemlélet ilyen novációt megengedhetetlennek tart, és kirekeszt módszer-tanából. Minden eszme a maga idejében érvényes jelentését hordozza és azt a jelennel közvetíteni nem lehet. Kovács István alapvetően így kezelte a közjogi eszmék történetét. Egy-egy közjogi gondolat, a történeti fejlődés adott időpontjának megértését szolgálja, de abból a kontextusból nem mozdítható ki. Ami az alkotmánygondolat eszmei előzményeként keletkezett, megőrzi ezt a történeti státusát. Az eszmetörténeti pozitívizmus – véleményem szerint – az eszmetörténet értelmének igen jelentős elszegényítése.

ALBERT TAKÁCS

POLITICAL THEORIES AND THE CONSTITUTION

(Summary)

The author analyses how the ideological-historical antecedents of the constitution can be found in the work of István Kovács, on which theoretical works and predecessors he based his publications. Almost all of the professor's writings contain references to the history of ideas – essentially, of course, in proportion to the nature of the constitutional issue under examination. He first systematically presented the history of constitutional ideas in his book *The New Elements of Socialist Constitutional Development* (1962). It is regrettable that he did not subsequently undertake to write a summary work of similar ambition. However, from the early 1980s onwards, he has been working on the publication of the constitutions of the Soviet Union, the Western European states and the European people's democracies in Hungarian, and on analytical introductions given to the collections. These are timeless works of constitutional history. For István Kovács, the other basic interpretative framework of constitutional thought was the fundamental laws of the feudal state, the contract state conception and the statutes of the Calvinist church. At the same time, he approached public law with a positivist outlook and method, which entailed a very significant impoverishment of the meaning of the history of theories.